

STANISŁAW TOCHOWICZ
WSP w Bydgoszczy

PRAWOZNAWSTWO A WYCHOWANIE PRZEZ PRACĘ /WYBRANE ZAGADNIENIA/

1. Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie ma charakter wycinkowy oraz przyczynkowski. Koncentruje ono uwagę na określonych wybranych zagadnieniach. Nie zamierza do rozważenia wszystkich obszarów zbieżnego zainteresowania prawoznawstwa i pedagogiki w zakresie odnoszącym się do wychowania przez pracę. Prawoznawstwo obejmuje różne dyscypliny szczegółowe, z których niektóre odnoszą się, w mniejszej lub większej mierze, także do wychowania przez pracę. Również pedagogika, a zwłaszcza najbardziej kompetentna w rozważanym względzie pedagogika pracy, odnosi się do wychowania przez pracę w licznych ujęciach problemowych. Wszystkiego nie da się naraz rozważyć. Dlatego też nieodzowne stają się podejścia wycinkowe, koncentrujące uwagę na wybranych zagadnieniach, uwzględniające realne możliwości jednego, krótkiego opracowania. W naszym przypadku decydują się na następujące zagadnienia szczegółowe: 1/ indeksu dyscyplin prawnych, które w zaakcentowanej skali zajmują się problematyką wychowania przez pracę, 2/ sposobów prawnej regulacji wychowania przez pracę, 3/ prawniczego warsztatu terminologicznego odnoszącego się do wychowania przez pracę.

Niniejsze opracowanie ma zarazem charakter przyczynkowski. Odnosi się do obszarów wspólnego zainteresowania prawoznawstwa oraz pedagogiki/ ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki pracy/. Kontakty między prawoznawstwem a pedagogiką nie posiadają szerszych ram, co jest niekorzystne z wielu względów. Prawoznawstwo powinno dysponować danymi, pochodzącymi z dorobku pedagogiki, odnoszącymi się do problematyki nauczania i wychowania; zajmuje się bowiem regulacją owej problematyki. Również pedagogika jest zainteresowana tym, aby

pozyskiwać dane, pochodzące z dorobku prawoznawstwa, dotyczące regulacji nauczania i wychowania, którymi z kolei ona się zajmuje. Szukanie obszarów wspólnego zainteresowania obu wymienionych dyscyplin musi być jednak poprzedzone wzajemnym poznaniem się. Sądzę, iż służą temu opracowania przyczynkarskie odnoszące się do wybranych zagadnień szczegółowych,

2. Prawoznawstwo oraz wychowanie przez pracę

Dla celów opracowania niezbędne staje się określenie samego prawoznawstwa oraz wychowania przez pracę.

Prawoznawstwo jest wyodrębnionym zbiorem nauk prawnych. W jego skład wchodzi cztery nauki podstawowe: 1/ teoria państwa i prawa /ta nauka ujmuje globalnie państwo i prawo zajmując się nimi jako określonymi zjawiskami społecznymi/, 2/ dogmatyka prawa, 3/ historia państwa i prawa oraz 4/ historia doktryn polityczno-prawnych /ta nauka rozważa poglądy na państwo i prawo, jakie funkcjonują na gruncie innych dyscyplin/. Dogmatyka prawa, która nas najbardziej interesuje, zajmuje się prawem aktualnie obowiązującym w poszczególnych państwach, a także prawem międzynarodowym. Całokształt obowiązujących w danym państwie norm prawnych dzieli się na określone działy /gałęzie prawa, dogmatyki szczegółowe/. Dogmatyka prawa: 1/ opisuje obowiązujące przepisy prawne, 2/ systematyzuje je, 3/ porównuje z analogicznymi przepisami w innych państwach, 4/ bada ich oddziaływanie na życie społeczne, 5/ uzasadnia je i 6/ ocenia /z różnych punktów widzenia - egzegetycznego, socjologicznego, psychologicznego, prawnoporównawczego/. Historia państwa i prawa zajmuje się dziejami prawa w poszczególnych państwach, jak również dziejami prawa międzynarodowego¹.

Problematyką wychowania przez pracę zajmuje się pedagogika, szczególnie zaś pedagogika pracy. Rozumiemy przez nią dyscyplinę pedagogiczną, której "przedmiotem zainteresowania i badań naukowych są problemy wychowania przez pracę, kształcenia politechnicznego, orientacji i poradnictwa zawodowego, kształcenia i wychowania zawodowego, doskonalenia ogólnego i zawodowego pracowników oraz problemy oświatowe i wychowawcze zakładu pracy". W ramach pedagogiki pracy problematyką wychowania przez pracę zajmuje się

zwłaszcza jej dział, zwany pedagogiką zakładu pracy²,

3. Indeks dyscyplin prawnych, które w zaakcentowanej skali zajmują się problematyką wychowania przez pracę

Należy wyróżnić gałęzie prawa, które w zaakcentowanej skali zajmują się problematyką wychowania przez pracę. Uściślijmy jednak, że owo zaakcentowanie nie oznacza, iż dyscypliny te zajmują się problematyką wychowania przez pracę w ogóle w dużej mierze, lecz tylko to, iż czynią to w zakresie szerszym niż inne dyscypliny prawne.

Sądzę, że można wyróżnić bez zastrzeżeń pięć takich dyscyplin, ponadto jedną, co do której odnotowujemy wątpliwości. Oczywiście jest przede wszystkim wyróżnienie prawa państwowego /konstytucyjnego/. Reguluje ono podstawowe kwestie ustroju społeczno-gospodarczego, organizację aparatu państwowego oraz prawa i obowiązki obywateli³. W świetle naszych zainteresowań znajduje się: 1/ problematyka niektórych praw obywatelskich /prawa do pracy, prawa do nauki, zaś w sytuacji tego ostatniego - zbieżnie do wszystkich form wychowania/ oraz 2/ wyrażona w różnych dyspozycjach konstytucyjnych pozycja pracy ludzkiej i człowieka pracy w państwie socjalistycznym,⁴ nadto wysoka ranga wszelkiego rodzaju działań wychowawczych. Z kolei prawo administracyjne reguluje władczą /w szczególności wyrażaną w kształtowaniu praw i obowiązków obywateli w indywidualnych sprawach z zakresu administracji państwowej/ oraz organizatorską /wyrażaną w niewładczych działaniach teptycznych i psychofizycznych, zaś wśród tych ostatnich zwłaszcza w świadczeniu tzw. usług wyższego rzędu z zakresu oświaty, wychowania, ochrony zdrowia itp./ działalność organów administracji państwowej⁵.

W kręgu naszych zainteresowań należy uwzględnić 1/ problematykę systemu oświatowo-wychowawczego, 2/ problematykę poza-produkcyjnej działalności zakładu pracy oraz 3/ szereg wybranych problematyk szczegółowych /np. w sytuacji prawa wojskowego/; we wszystkich tych przypadkach spotykamy regulację od-

noszącą się do wychowania przez pracę⁶.

Następne z kolei - prawo cywilne reguluje stosunki majątkowe /oraz niektóre niemajątkowe, głównie te, w których występują jakieś elementy majątkowe/. Wśród nich odnotowujemy stosunki powstałe na podstawie umów, zaś w ich ramach umowy typu do ut facias, zatem takie, których treścią jest świadczenie określonych czynności - inaczej mówiąc pracy - za zapłatą /umowy ekwiwalentne/⁷. Nasze zainteresowania to właśnie owe ekwiwalentne umowy typu do ut facias, w przypadku których znajdujemy, zwłaszcza w sytuacji rozważań historyczno-porównawczych, problematykę wychowawczą /dotyczy to np. umów o naukę zawodu/⁸.

Prawo pracy, wyróżnione z prawa cywilnego, reguluje problematykę jednego ze stosunków prawnych mających za przedmiot pracę ludzką, a mianowicie stosunku pracy /posiada on najbardziej znaczącą pozycję wśród stosunków prawnych o charakterze do ut facias/⁹. Dla naszych celów ważne są różnorodne problemy wychowania przez pracę, ujęte w zbiorcze ramy pedagogiki zakładu pracy¹⁰. Wreszcie, międzynarodowe prawo publiczne reguluje stosunki zachodzące między państwami. Powstaje ono głównie w drodze umów międzynarodowych, przy czym szczególne znaczenie posiadają takie umowy, które powołują do życia organizacje międzynarodowe /określając ich status, kompetencje, tryb postępowania/¹¹. W świetle naszych rozważań rozpatrzyć warto te organizacje międzynarodowe oraz uchwalane przez nie konwencje, które odnoszą się do problematyki wychowania, w szczególności zaś wychowania przez pracę /Międzynarodowa Organizacja Pracy i jej konwencje, podstawowe pakt ONZ dotyczące praw człowieka itd.¹²/.

Występują wątpliwości co do objęcia naszymi zainteresowaniami także prawa karnego. Ta gałąź prawa zajmuje się problematyką przestępstw oraz zasad odpowiedzialności karnej, z tym, iż reguluje ona również samo wykonywanie kary¹³. Znajdujemy tutaj wiele rozwiązań odnoszących się do wychowania przez pracę, występujących zarówno w sytuacji wyrokowania, jak i wykonywania kary. Dodajemy, iż aspekty karne posiadają, interdyscyplinarne jeśli chodzi o zakwalifikowanie, przepisy prawne dotyczące postępowania

w sprawach nieletnich¹⁴ oraz postępowania wobec osób uchylających się od pracy¹⁵; znajdujemy w nich również problematykę wychowania przez pracę. Mimo tego obserwujemy po stronie pedagogów pewne opory przed inicjacją kontaktów z teoretykami prawa karnego oraz w ogóle z problematyką karną. Obiegowy pogląd, iż pedagogika pracy nie zajmuje się zagadnieniami resocjalizacji przez pracę, ale pedagogika resocjalizacyjna wykorzystuje dorobek pedagogów pracy - przy czym uzupełnijmy, iż chodzi o resocjalizację osób, które weszły w konflikt z prawem karnym - wymaga dokładniejszego przedyskutowania. Rodzi się wątpliwość czy pedagogika pracy zaoferuje pedagogice resocjalizacyjnej coś rzeczywiście użytecznego, jeśli sama nie będzie poruszać się kompetentnie, z pełną orientacją, na obszarze problematyki karnej.

5. Sposoby prawnej regulacji wychowania przez pracę

Tak szerokim i złożonym zagadnieniem, jakim jest problem sposobów prawnej regulacji określonych sytuacji społecznych /w naszym przypadku wychowania przez pracę/ nie możemy się oczywiście w pełni zająć. Skoncentrujemy uwagę na jednym, ale bezspornie kapitalnym zagadnieniu.

Problematyka wychowania przez pracę może być regulowana w sferze prawnej dwoma podstawowymi sposobami. Pierwszy z nich nie kreuje żadnego stosunku prawnego łączącego podmiot wychowujący z podmiotem wychowywanym. Norma prawna ogranicza się do wprowadzenia do systemu prawnego określonego rozwiązania odnoszącego się do wychowania przez pracę /rozwiązania o charakterze pedagogicznym - w tym względzie rzeczowym i metodycznym - organizacyjnym, finansowym itd /oraz adresuje jego wykonanie do określonych podmiotów wychowujących /zakładów pracy, instytucji państwowych i społecznych/. Sama nie kształtuje treści stosunków prawnych, w których owo wychowanie ma nastąpić. W szczególności nie tworzy żadnych praw podmiotowych po stronie osób, które podlegają wychowaniu przez pracę. W rzeczywistości jest poleceniem /różnie zartykułowanym oraz posia-

dającym różny charakter prawny, wyrażonym w akcie normatywnym różnej rangi/, skierowanym z pozycji ośrodka dyspozycyjnego do określonych adresatów, w wykonaniu którego ma być realizowane, na rzecz określonych osób, wychowanie przez pracę. Nałożony został na kogoś /np. na zakład pracy/ określony obowiązek /realizowanie wychowania przez pracę/, ale nie towarzyszy mu żadne konkretne, mogące być ewentualnie dochodzone w trybie spornym, uprawnienie kogoś innego /w naszym przykładzie pracownika/. Omawiany sposób regulacji prawnej wychowania przez pracę zdecydowanie przeważa. Spotykamy go głównie na gruncie prawa administracyjnego, gdzie w ramach stosunków międzyorganizacyjnych /stosunków zachodzących między twórcami zinstytucjonalizowanymi/ przebiegają w układach nadzoru i podporządkowania określone dyspozycje dotyczące wychowania przez pracę. Drugi sposób regulacji prawnej cechuje się tym, iż kreuje określony stosunek prawny między podmiotem wychowującym i podmiotem wychowywanym. Norma prawna wprowadza do systemu prawnego określone rozwiązanie odnoszące się do wychowania przez pracę oraz adresuje jego wykonanie do dwóch podmiotów/ pozostając przy poprzednim przykładzie - zakładu pracy i pracownika/ w ten sposób, iż na jeden z nich /na zakład pracy/ nakłada określony obowiązek /wychowanie przez pracę, przy czym zadekretowane jest ono tutaj w konkretnych, zindywidualizowanych postaciach/, zaś drugiemu /pracownikowi/ przyznaje określone uprawnienie/ do owego wychowania przez pracę/. I obowiązek, i usprawnia są tutaj ściśle zintegrowane. Występują w treści stosunku prawnego, w sytuacji którego owo wychowanie ma miejsce. Tworzy po stronie osób, które podlegają wychowaniu przez pracę, konkretne prawa podmiotowe. Każdemu obowiązkowi towarzyszy czyjeś uprawnienie. Omawiany sposób regulacji, rzadko spotykany, występuje głównie na gruncie prawa pracy.

Nie może być oczywiście mowy o tym, aby w zastosowanie wszedł wyłącznie pierwszy względnie drugi sposób regulacji prawnej. Każdy z nich jest przypisywalny określonej sytuacji /którą wyznaczają względy ekonomiczne, organizacyjne, nawet czysto jurydyczne/ i nie może być odnoszony do innej. Jednak niewątpliwie odnotowujemy również takie przypadki, które mogą

podlegać pierwszej bądź też drugiej regulacji. Wówczas wybór drugiego sposobu regulacji okazuje się korzystniejszy dla wychowywanego przez pracę. Pozytywnymi przykładami mogą być tutaj, w drodze analogii, występujące na gruncie prawa pracy regulacje dotyczące funkcji oświatowych zakładu pracy /kształcenie, doksztalcenie, doskonalenie pracowników/, a nawet, bezpośrednio, regulacja dotycząca postępowania wobec osób uchylających się od pracy¹⁶.

6. Prawniczy warsztat terminologiczny odnoszący się do wychowania przez pracę

Prawniczy warsztat terminologiczny odnoszący się do problematyki pedagogicznej wykazuje stan nienajlepszy. Nie inaczej jest także jeśli chodzi o konkretną szczegółową problematykę pedagogiczną, jaką jest problematyka wychowania przez pracę. Chodzi o warsztat, który nie może być ukształtowany przez samych prawników. W tym przypadku musi być uwzględniony język specjalistyczny /słownictwo pedagogów, w szczególności pedagogów pracy/. Zastrzeżenia pracowników mogą być spełnione jedynie wyjątkowo /przede wszystkim na obszarze określeń ogólnych lub czysto jurydycznych/. Jeśli tak, powinny być zrealizowane dwa warunki dla uzyskania prawidłowego stanu. Po pierwsze warunek jasnego, niekontrowersyjnego, stabilnego indeksu terminologicznego po stronie samych pedagogów. Po drugie stosowne kontakty, zinstytucjonalizowane oraz częstotliwe, w ramach których będzie mogło dochodzić do uzgadniania między zainteresowanymi dyscyplinami rozważanej terminologii. Nie zamierzam oczywiście precyzować skali, w jakiej spełniany zostaje pierwszy oraz drugi warunek. Nie ulega jednak wątpliwości, im mamy w istotnej mierze do czynienia z niespełnianiem się ich obu. Pragnę natomiast przytoczyć dość reprezentatywny przykład nie najlepszej sytuacji, jaką obserwujemy w rozważanym względzie. Odnosi się on wprawdzie do szeroko rozumianego wychowania, jednak z pełnego tekstu jednoznacznie wynika, iż dotyczy także wychowania przez pracę /które zresztą kilkakrotnie pojawia się w efekcie jednoznacznej interpretacji/. Dostarcza go nam cytowana usta-

wa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Pomijając określenia równoznaczne, dość liczne, przy czym ich użycie wprowadza dalsze wątpliwości interpretacyjne, termin "wychowanie" występuje w następujących sformułowaniach. Oprócz samego "wychowania" spotykamy "środki wychowawcze", "środki oddziaływania wychowawczego", "działalność wychowawczą". Jest także "postępowanie opiekuńczo-wychowawcze", "opieka wychowawcza", są "funkcje opiekuńczo-wychowawcze" oraz "środki leczniczo-wychowawcze". Czytamy o "warunkach wychowawczych", ale również o "względach wychowawczych". Wyróżniony został "zakład wychowawczy" /który w świetle przyjętej konwencji ma oznaczać także "inną placówkę wychowawczą", przy czym owa konwencja jest nie zawsze przestrzegana/, a nadto w korelacji z określeniem "zakład poprawczy" kontrowersyjne terminy "postępowanie poprawcze" oraz "środki poprawcze". Nie można oczywiście zaprzeczyć, iż wiele z owych określeń nie budzi zastrzeżeń. Jednak w części są one niewątpliwie nieprecyzyjne, ponadto nieznane pedagogice.

PRZYPISY

- ¹Według A.Łopatki, Wstęp do prawoznawstwa, Warszawa 1975 s.7-14
- ²Z.Wiatrowski, Pedagogika pracy w zarysie, Warszawa 1985 s.8-15
- ³Por. S.Ehrlich, Wstęp do nauki o państwie i prawie, Warszawa 1979 s.271
- ⁴Ustawa z dnia 22 lipca 1952 r. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz.36 /z późn. zm./
- ⁵A.Łopatka, Wstęp..., s.134-5 i 266
- ⁶W ramy prawa administracyjnego wchodzi między innymi prawo szkolne /zob. J.Homplewicz, Polskie prawo szkolne, Warszawa 1984 s.14/
- ⁷A.Łopatka, Wstęp, s.267. Zob. także F.Zoll, Zobowiązania w zarysie, Warszawa 1945 s.242-8.

- ⁸Por. M. Świącicki, Prawo stosunku pracy, Częstochowa 1949 s.233
- ⁹Z. Salwa, Prawo pracy w zarysie, Warszawa 1977 s. 12-13
- ¹⁰Z. Wiatrowski, op.cit. s. 10-11
- ¹¹W. Lang, w pracy: W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, Teoria państwa i prawa, Warszawa 1980 s.274-283
- ¹²Zob. np. J. Białocerkiewicz, Wpływ Międzynarodowej Organizacji Pracy na ujednoczenie prawa pracy, Toruń 1981 s.116
- ¹³Zob. J. Kowalski, Wstęp do nauk o państwie i prawie, Warszawa 1976 s.249-50, natomiast jeśli chodzi o wychowawcze oddziaływanie penitencjarne - art. 80 Kodeksu Karnego /Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz.94/
- ¹⁴Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich /Dz.U. Nr 35, poz.228/
- ¹⁵Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu wobec osób uchylających się od pracy /Dz.U. Nr 35, poz.229/
- ¹⁶Zob. np. wyróżnienia przewidziane w Regulaminie wykonywania robót na cele publiczne /zał. do rozporządzenia Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z dnia 21 marca 1983 r. w sprawie wykonywania robót na cele publiczne przez osoby wpisane do rejestru osób uchylających się od pracy /Dz.U. Nr 17, poz. 81/. Dodajmy, iż odróżnienie pierwszego i drugiego sposobu regulacji oraz wynikających stąd konsekwencji rzeczowych natrafia czasem na poważne trudności interpretacyjne.